

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Agnes Emaus Günzel

Vems rätt?

En studie av äganderätten till kulturföremål och mänskliga kvarlevor

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Uta Bindreiter

Termin: VT14

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Allmänt	5
1.2 Syfte	6
1.3 Frågeställningar	6
1.4 Avgränsingar	6
1.5 Perspektiv, metod och teori	7
1.6 Forskningsläge	7
1.7 Material	7
1.8 Uppsatsens disposition	8
2 BEGREPP OCH DEFINITIONER	9
3 INTERNATIONELLA AVTAL OCH KONVENTIONER	10
3.1 1970 års UNESCO-konvention om förbud mot och förhindrande av olovlig import, export och överförande av äganderätt avseende kulturegendom	10
3.2 1995 års UNIDROIT-konvention om kulturföremål som stulits eller förts ut olagligt	11
3.3 FN:s urfolksdeklaration	12
3.4 ICOM:s etiska regler	12
4 REPATRIERING	14
4.1 Argument för repatriering	15
4.1.1 Nationell identitet	15

4.1.2	Turism och ekonomi	17
4.2	Argument emot repatriering	17
4.2.1	Det universella museet	18
4.2.2	Skydds- och bevarandenaspekten	19
4.3	Mänskliga kvarlevor	20
5	RÄTTSFALL OCH TVISTER	22
5.1	Venus från Kyrene	22
5.2	Preah Vihear	23
5.3	Tasmanian Aboriginal Centre vs Natural History Museum	24
5.4	Toi moko i Rouen	26
5.5	Bonnichsen vs United States	27
5.6	Mataatua	28
5.7	Levin Dombrowskys skalle	29
6	ANALYS	31
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	36
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	41

Summary

Disputes concerning artefacts have been a recurring issue for a long period of time. Some of these disputes arose before international conventions existed and remain unsolved to this day. The purpose of this study has been to elucidate the problems related to eloigned cultural property and displaced human remains as well as the proprietary concerning these objects.

Questions have been raised whether there is a difference in the judgement between artefacts and human remains as well as what the existing issues are regarding repatriation.

There are two conflicting interests; museums' desire to preserve and present the item to the general public and the individual's or the country of origin's right to regain their property. Who has the better right to the object? Is it a common cultural heritage of the world or is it a people's cultural identity being deprived them? The museums on one side argue that artefacts should be presented in universal museums where they can be compared to similar artefacts from other parts of the world. The individual, of course, want their property to be returned.

A study of court cases shows that demands for repatriation of cultural objects more and more tend to be approved, yet it still is a controversial issue. The answer regarding human remains is somehow more distinguishable. It is mainly a question of science and ethics. In cases where there is a distinct link between plaintiff and the remnant this is considered more important than the scientists' research interests. If there is no such link, the case tends to be judged in favour of the scientists. The essence seems to be the dependants' interest and not the descendants since a connection between theses must be presented.

Sammanfattning

Tvister om kulturföremål har sedan en lång tid tillbaka varit en återkommande fråga. Många gånger har dessa tvister uppstått innan de internationella konventionernas tillkomst och förblir än idag olösta. Uppsatsens syfte har varit att belysa den problematik som finns rörande bortförda kulturföremål och förflyttade mänskliga kvarlevor, samt äganderätten till dessa. Frågan har lyfts om det finns skillnader i bedömningen mellan kulturföremål och mänskliga kvarlevor samt vilka intressen som finns i repatrieringsfrågan.

Två motstridande intressen finns; museernas vilja att bevara och visa upp föremålet för omvärlden och individens eller ursprungslandets rätt att återfå sin ägodel. Vem har bäst rätt till föremålet? Är det mänsklighetens gemensamma kulturarv eller är ett folks kulturella identitet som fråntagits dem?

En studie av rättsfall visar att krav på repatriering av kulturella föremål alltmer bifalls men att det ännu är en kontroversiell fråga med en svårbesvarad problematik. Något tydligare är svaret gällande mänskliga kvarlevor. I dessa fall är det främst en fråga om vetenskap mot etik. När det finns en tydlig koppling mellan käranden och kvarlevorna anses detta intresse väga tyngre än vetenskapsmännens forskningsintresse. Det väsentliga tycks vara anhörigas intresse istället för den avlidnes, då ett samband mellan dessa måste uppvisas.

Förord

Till min glädje har jag fått möjlighet att på förhand läsa Ove Brings bokmanus till ”Parthenon-syndromet, Kampen om kulturskatterna” som beräknas komma ut på Atlantis förlag under hösten 2014. Denna har varit mig till stor hjälp. På grund av detta vill jag framföra ett stort tack till Ove Bring för hans vänlighet och generositet.

Förkortningar

ICOM	ICOM:s etiska regler
ICJ	International Court of Justice
NHM	Natural History Museum
TAC	Tasmanian Aboriginal Centre
UNESCO-konventionen	1970 års UNESCO-konvention om förbud mot och förhindrande av olovlig import, export och överförande av äganderätt avseende kulturegendom
UNIDROIT-konventionen	1995 års UNIDROIT-konvention om kulturföremål som stulits eller förts ut olagligt
Urfolksdeklarationen	FN:s urfolksdeklaration

1 Inledning

1.1 Allmänt

1800-talet var imperiernas tid och vid århundradets mitt öppnade den kolonialistiska imperialismen upp dörrarna för det som skulle medföra en omfattande förflyttning av kulturföremål från Afrika och Orienten till Europa. Slutdestinationen och föremålets mottagare var ofta mäktiga statussymboler som museer placerade i kolonialmakternas huvudstäder, konstruerade för att markera imperiets makt.

Fram till första världskriget skedde ett konstant importflöde av kulturföremål till Europa.¹ Ofta drabbades fattiga utvecklingsländer med stora kulturrikedomar, oförmögna att kontrollera dessa då de många gånger just rest sig ur turbulenta tider.² Idag har dessa stater intresse av att återfå sin förlorade kulturegendom och krav på restitution kommer sällan oväntat.³

Vad som är värdefullt nog att skydda och bevara är en fråga som besvaras beroende på varje stats intresse och kultur. Detta leder till att ett kulturföremål kan betraktas såsom *res extra commercium*⁴ i ett land och samtidigt vara föremål för export i ett annat.

Handel med kulturföremål hör till den mest utbredda illegala handeln och anses vara ett allvarligt brott på grund av dess negativa följder för den enskilda statens nationella identitet, kultur och historia, då en del av denna går förlorad tillsammans med de nationella klenodernas försvinnande.⁵

---

¹ Bring (2014) sid. 81-82.

² Stamatoudi (2011) sid. 20-21.

³ Bring (2014) sid. 82.

⁴ Doktrin med ursprung i romersk rätt. Sådant som inte kan vara föremål för privata rättigheter och därmed inte heller föremål för handel.

⁵ Förslag till Europaparlamentets och rådets direktiv om återlämnande av kulturföremål som olagligen förts bort från en medlemsstats territorium (omarbetning) sid 3.

Återlämnandet av kulturella föremål har alltsedan inrättandet i den internationella rätten varit ett återkommande problem för museer.

Frågan om repatriering har väckt ett stort, internationellt intresse men få analyser har gjorts av motiven för återlämnande och deras förhållande till varandra.⁶ Detta arbete behandlar äganderätten till dessa föremål – vem tillhör de, och varför? Vad talar för ett återlämnande, och vad gör det inte?

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att belysa problematiken kring bortförda kulturföremål respektive förflyttade mänskliga kvarlevor, samt äganderätten till dessa.

1.3 Frågeställningar

- Finns det skillnader i restitutionsbedömningen mellan kulturföremål och mänskliga kvarlevor?
- Vilka argument finns för respektive emot repatriering? Vilket intresse väger tyngst enligt nuvarande praxis?

1.4 Avgränsingar

På grund av platsbrist behandlas konflikter där frågan om kulturell nationalism gentemot universalism har varit av relevans. Rättsfall och argumentation rörande organiserad brottslighet bortses från och inte heller diskuteras konflikter gällande krigsbyten. På grund av platsbrist bortses även preskriptionsfrågor likaså problematiken kring plundring av

---

⁶ Vrdoljak (2006) sid. 2.

arkeologiska fyndplatser. Ett axplock av tvister och rättsfall kommer att belysas och likaså bygger studien på ett urval av den tyngre litteraturen.

1.5 Perspektiv, metod och teori

Uppsatsen har ett internationellt, mångfalds- och rättsfilosofiskt perspektiv. Under arbetets gång har främst internationell litteratur studerats, då svensk litteratur många gånger har varit daterad, saknat bredd och djup. Eftersom ämnet är aktuellt även för arkeologer och museipersonal kommer deras åsikter till viss del förmedlas i syfte att bredda perspektivet och fördjupa analysen. Till grund för detta arbete har främst två källor studerats; Irini A Stamatoudis bok *Cultural Property Law and Restitution* och Ove Brings bokmanus till *Parthenon-syndromet, Kampen om kulturskattnerna*.

1.6 Forskningsläge

Forskningsläget är på området mycket sparsamt, och då synnerligen ur ett nationellt perspektiv. På grund av detta har denna studie ett visst nyhetsvärde. Den litteratur som finns publicerad är främst skriven av arkeologer, och endast en mycket liten del är författad av jurister. Journalisten och författaren Anders Rydells bok *Plundrarna* (2013) är den senast utkomna på svenska i fråga om repatriering. Boken berör främst konstplundring och behandlar fall där föremål uppenbart stulits. På grund av detta har ingen fördjupning i boken varit aktuell under arbetet med denna uppsats.

1.7 Material

Arbetet bygger främst på litteratur men även elektroniska källor. De rättsfall som är föremål för analys har varit svårtillgängliga och på grund av detta

har studierna och analysen baserats på sekundärkällor. Vidare har fördjupning av internationella konventionstexter samt ICOM:s etiska regler gjorts. Utöver detta hänvisas i arbetet till tidningsartiklar, ibland med syftet att förmedla allmänhetens synpunkter. Också rapporter, regeringsbeslut och JO-beslut har studerats.

1.8 Uppsatsens disposition

Uppsatsen första del är deskriptiv i sin utformning och ämnar att ge läsaren en ökad förståelse för ämnet och dess problematik, såväl som att skapa ett gott underlag för analysen. Därefter följer en granskande del med en redogörelse för relevanta tvister och rättsfall. Till sist återfinns en kritisk analys kring tvisterna och argumenten såväl som intressebedömningen i repatrieringsfrågan, samt om och i så fall varför, en skillnad finns mellan kulturföremål och mänskliga kvarlevor.

2 Begrepp och definitioner

Generellt sett kan kulturföremål definieras som något vilket vittnar om konstnärlighet, historia och identitet till en viss kultur.⁷ Detta är också utefter denna definition som detta arbete är skrivet.

Idag anses cultural property law internationellt sett vara ett eget rättsområde. I uppsatsen översätts termen cultural property law till äganderätt avseende kulturegendom. Begreppen återlämnande, restitution och repatriering behandlas frekvent genom uppsatsen och synonymt för ett och samma begrepp. Vidare avser termen ursprungsland det land där föremålet framställts eller där den mänskliga kvarlämningen påträffats. Med termen mottagarland och importstat åsyftas det land dit föremålet har förts.

---

⁷ Stamatoudi (2011) sid. 5.

3 Internationella avtal och konventioner

I följande kapitel redogörs i korthet för konventioner med relevans för uppsatsen och dess analys.

3.1 1970 års UNESCO-konvention om förbud mot och förhindrande av olovlig import, export och överförande av äganderätt avseende kulturegendom

Konventionen är tillämplig på egendom som på religiösa eller profana grunder av en stat förklarats ha stor betydelse för arkeologin, förhistorian, historian, konsten eller vetenskapen. Genom uppräknningar i artikeln har en exakt och genomgripande definition av skyddad kulturegendom uppkommit.⁸ Konventionen är inte heltäckande och särskilt problematisk är den oreglerade frågan om processen vid återförandet av olagligt exporterade föremål.⁹ Konventionsstaterna åtar sig att vid en begäran om restitution från ursprungsstat, vidta åtgärder för att återlämna denna under förutsättning att ursprungsstaten betalar rimlig ersättning till den person som innehar äganderätten till egendomen och att alla övriga kostnader betalas av ursprungsstaten.¹⁰ Regleringen kan dock upplevas något kraftlös då konventionen saknar en definition av begreppet stöld och lämnar detta till

---

⁸ Art 1 UNESCO-konventionen.

⁹ UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects: Explanatory Report Cultural Property: Explanatory report sid. 478-480.

¹⁰ Art 7(b) p.ii UNESCO-konventionen.

tolkning för den enskilda staten. På grund av detta kommer utfallet bero på den nationella domstolens bedömning.¹¹

Varje konventionsstat ska bekämpa illegal handel samt utge ersättning till de som oberättigat drabbats.¹² Många av konventionens artiklar begränsas då staters erkännande ska vara konsekvent med den nationella lagstiftningen. Då konventionen ger upphov till ett stort antal tolkningsfrågor riktas kritik om att konventionen har misslyckats med att upprätta ett tillfredsställande regelverk.¹³

3.2 1995 års UNIDROIT-konvention om kulturföremål som stulits eller förts ut olagligt

Konventionen stadgar att den som innehar ett stulet kulturföremål ska återlämna det. Detta kräver dock att krav på restitution har framställts inom tre år från det att käranden har fått information om var föremålet finns. Huvudregeln är att krav på restitution oavsett måste framföras inom 50 år från det att stölden inträffat.¹⁴ En begäran om restitution tillhörande ursprungsbefolkningar och som används traditionellt eller rituellt ska framföras inom 75 år.¹⁵ tidsbegränsningar Inget i konventionen hindrar en konventionsstat att instifta lagar mer förmånsfulla i frågan om restitution.¹⁶

---

¹¹ Forrest (2010) sid. 184.

¹² Art 2 UNESCO-konventionen.

¹³ Forrest (2010) sid. 184-195.

¹⁴ Art 3(1)-3(3) UNIDROIT-konventionen.

¹⁵ Art 3(8) UNIDROIT-konventionen.

¹⁶ Art 9 UNIDROIT-konventionen.

3.3 FN:s urfolksdeklaration

FN:s urfolksdeklaration stadgar att en ursprungsbefolkning innehar en rätt att undslippa påtvingad assimilation samt förstörelse av sin kultur.

Nationerna ska tillhandahålla effektiva processer för förebyggande av, och upprättelse för, åtgärder som har till syfte eller verkan att beröva dem deras integritet som folk, deras kulturella värden eller etnisk identitet.¹⁷

Stater ska effektivt ge folket upprättelse, och i samarbete med ursprungsbefolkningen ska restitution av kulturell, religiös och andlig egendom som fråntagits dem utan ersättning, samtycke eller i strid med gällande lag ske. Vidare har ursprungsbefolkningen rätt till repatriering av mänskliga kvarlevor. Staterna ska sträva efter att möjliggöra åtkomst och repatriering av ceremoniella föremål och mänskliga kvarlevor i sin besittning genom rättvisa, öppna och effektiva processer som utvecklas i samarbete med det berörda folket.¹⁸

3.4 ICOM:s etiska regler

ICOM:s etiska regler är en minimistandard för museer och återspeglar de principer som är allmänt accepterade av det internationella museisamfundet. Genom att årligen erlägga en medlemsavgift bekräftar museerna att de accepterar reglerna.¹⁹

Enligt reglerar bör mänskliga kvarlevor hanteras respektfullt och förvaras säkert. Häri innefattas att de intressen, i den mån de är kända, som finns hos medlemmar av det samhälle där föremålet har sitt ursprung ska respekteras.²⁰

---

¹⁷ Art 8.1-8.2(a) Urfolksdeklarationen.

¹⁸ Art 11-12 Urfolksdeklarationen.

¹⁹ Förord till ICOM.

²⁰ 2.5 ICOM.

I de fall då ett krav om restitution ställs ska begäran hanteras skyndsamt samt med känslighet och respekt. Det enskilda museet ska i sina riktlinjer ange hur processen att efterkomma ett sådant krav ser ut.²¹ Museer åtnjuter ett medborgerligt förtroendeuppdrag och har därför ansvar för en klarsynt förvaltning i frågan om rättmätigt ägandeskap.²²

---

²¹ Art 4.4 ICOM.

²² Art 2 ICOM.

4 Repatriering

Kulturell nationalism och kulturell internationalism är två centrala teorier i diskussionen gällande kulturell äganderätt.²³ Retention såväl som export av kulturföremål kan trots allt motiveras och rättfärdigas av båda teorier.²⁴

Den kulturella internationalismen anser att kulturföremål inte kan kopplas till varken en stat eller ett specifikt territorium då föremålet är en del av världens kulturarv och tillhör hela mänskligheten. Därav är krav på restitution och återförande inte berättigat såtillvida kravet inte väckts i fall då egendomen varit föremål för stöld. Teorin förespråkar att handeln med kulturföremål ska vara helt fri. Bortförande av föremål ska legaliseras och istället övervakas av professionella för att förhindra skador på de föremål som hittats eller grävts ut. Den enskilda staten skulle tjäna på detta i flera aspekter, dels genom att de illegala utgrävningarna skulle minska på grund av legalisering och statlig övervakning av dem, och dels då handeln skulle medföra en förbättrad ekonomi, något som möjliggör ett bättre bevarade och beskydd av redan existerande antikviteter såväl som nya fynd.

Ursprungsnationen ska inte sälja allt, utan endast det som finns i överflöd. Det ska dock inte vara upp till denna nation att bedöma huruvida ett föremål har lämnat landet via laglig väg eller ej. Exportlagar och andra nationella lagar som ger staten äganderätten till upphittade kulturskatter skulle därför inte upprätthållas av tredje länder.²⁵ Kulturell internationalism finns i dagens läge inte återspeglad i den internationella rätten.²⁶ Den kulturella internationalismen har fått utstå hård kritik med påståenden om att synsättet är eurocentrisk snarare än globalt.²⁷

---

²³ Stamatoudi (2011) sid. 19.

²⁴ Ibid. sid. 28-29.

²⁵ Ibid. sid. 21-22.

²⁶ Ibid. sid. 26.

²⁷ Bring (2014) sid. 196.

Enligt kulturell nationalism bör stater sträva efter att behålla sina kulturskatter inom territoriet så att de förblir en del av statens nationella kulturarv. Kulturella nationalisterna är positiva till återlämnande av föremål som har lämnat landets territorium på ett illegalt eller oetiskt vis (under perioder då nationella lagar inte existerade eller då de inte kunde upprätthållas på grund av särskilda omständigheter). Teorin har fått stark kritik av motståndare vilka menar att ju striktare lagarna är, desto fler personer tvingas att använda sig av illegala metoder för att få tillgång till det de önskar. På samma gång kan förhållningssättet gynna privat ägande av personer bosatta i landet under förutsättning att föremålet inte flyttas utanför landets gränser.²⁸

4.1 Argument för repatriering

Nedan följer en redogörelse över vanligt förekommande argument för repatriering av föremål.

4.1.1 Nationell identitet

Vrdoljak urskiljer i sin bok *International law, museums and return of cultural objects* tre olika motiv för repatriering. Det första motivet rör helig egendom där territorialprincipen och länken mellan ett folk, mark och kulturella föremål är av största vikt. Det andra motivet är att korrigera internationellt felaktiga handlingar där ett återförande skulle innebära en förbättring och minskning av diskriminerande handlingar. Slutligen rör det tredje motivet frågan om självbestämmanderätt och försoning vilket innebär en sammanslagning av de två tidigare nämnda motiven och har som syfte att möjliggöra försoning och skapa självbestämmande.²⁹ Dessa motiv har alla anknytning till den nationella identiteten.

---

²⁸ Bring (2014). sid. 26-28.

²⁹ Vrdoljak (2006) sid. 2.

Länder har ett rättmätigt intresse till sitt kulturarv och torde på många vis vara den bästa intendenten för förvaring och skydd av föremålet. Det är väsentligt att man betraktar kulturella föremål med koppling till specifika territorier och människor i dess närhet snarare än en isolerad egendom tillhörande den jord den var begravd i.³⁰ Föremålet har en inneboende sammankoppling med sin ursprungsplats, något som många menar ensamt är ett gott nog argument för repatriering.³¹

Många av de objekt som är föremål för repatrieringsfrågor har sitt ursprung i före detta kolonier. För ursprungsbefolkning runt om i världen är repatriering ett sätt att återfå makten över sitt eget öde, att återvinna sin identitet och skaffa sig kontroll över det egna kulturarvet.³² För länder vars gränser har dragits av de före detta kolonialmakterna är det särskilt viktigt att rekonstruera det nationella, kulturella arvet.³³ Globaliseringen och den ökade handeln med konst är ett hot mot många av de inhemska kulturerna. Efter de förhållanden de har fått utstå är upplever många att ursprungsbefolkningen själv ska bestämma hur användandet av deras kulturella ska ske, av vem och för vilka ändamål den får nyttjas.³⁴

Kolonialmakter använde sig ofta av samlingar och utställningar för att markera sin status och hävda sin överhet över kolonierna.³⁵ Genom centralisering och offentliga utställningar underbyggdes och projicerades en nationalimperialistisk åskådning. För de koloniserade folken representerade detta istället fråntagandet av sin mark, autonomi och identitet.³⁶ Det finns en nära sammankoppling mellan kultur och identitet och ett återförande av kulturföremål kan bidra till återhämtningsprocessen för ursprungsbefolkningen och till ett stärkande av dess identitet.³⁷

---

³⁰ Stamatoudi (2011) sid. 30.

³¹ Vassallo (2007) sid. 88.

³² Solomon (2006) sid. 353.

³³ Vrdoljak (2006) sid. 197.

³⁴ Solomon (2006) sid. 353.

³⁵ Vrdoljak (2006) sid. 54.

³⁶ Ibid. sid. 299.

³⁷ Regner och Franzén (2009) sid 42.

Ursprungslandet har ett legitimt intresse att preservera, studera och njuta av de konstföremål vilka deras förfäder har skapat. Ett föremål kan öka ett lands stolthet såväl som dess renommé.³⁸ En restitution har ett betydande inflytande över den sociala och kulturella tillväxten i lokala samhällen.³⁹

Repatriering innebär inte ett utarmande av stora museers samlingar utan medför ett återlämnande av föremål med en avgörande roll för förståelsen av ett lands historia så väl som för ett upprättande av ett folks kulturella identitet.⁴⁰

4.1.2 Turism och ekonomi

Repatriering av kulturella föremål gör det möjligt för ursprungslandet att kommersiellt ställa ut föremålen för allmänheten. Genom restitution förflyttas en turistattraktion till sin ursprungsplats, och genererar därmed pengar till ursprungslandet. När föremålet genom lån ställs ut på internationella utställningar världen över kan den visas för en bredare massa såväl som generera inkomster. Istället för att den ökade turismen och inkomsterna går till mottagarlandet får alltså det land där konsten stammar ifrån åtnjuta den ekonomiska nyttan.⁴¹ Likväl som att natursköna länder åtnjuter en ökad turism och ekonomisk omsättning på grund av sin natur bör kulturrika länder erhålla värdet av sin nations verk och alster.⁴²

4.2 Argument emot repatriering

Nedan följer en redogörelse över vanligt förekommande argument emot repatriering av föremål.

---

³⁸ Fitz Gibbon (2006) sid. 117.

³⁹ Vassallo (2007) sid. 91.

⁴⁰ Lewis (2006) sid. 380.

⁴¹ Forrest (2010) sid. 159.

4.2.1 Det universella museet

Den traditionella museistrukturen bygger på 1700- och 1800-talsidéer om värdet av det encyklopediska och universella museet.⁴³ Innan dess visades ofta privata, inte sällan nobla eller kungliga samlingar, upp som ett resultat av ett samarbete mellan välgörare och stat. Många av dessa samlingar var högst eklektiska både till sitt innehåll och geografiskt ursprung. Ur detta skapades tanken om det universella museet där det finns en förbindelse mellan konst och vetenskap och där samlingarna inte bara finns för de lärda och nyfikna, utan för allmänheten. Två av de största universella museerna är British Museum och Louvren. De, liksom övriga universella museet representerar inte bara den encyklopediska andan utan även den tid då världen utforskades. De har blivit en avbild av deras nationens aktioner.⁴⁴

Tanken om ett universellt museum kan tala för ett kvarstannande av föremål och på så vis förhindra en restitution av dessa. Argumentationen berör besökarens intresse att se föremålen i sin universella kontext – tillsammans med andra liknande föremål från andra kulturer. Genom möjligheten att se föremål från olika kulturer och tidsperioder tillsammans får föremålet, även enskilt, en ökad meningsfullhet.⁴⁵ Stora museum drar en stor publik. British Museum mottar varje år omkring fem miljoner besökare, lokala såväl som internationella.⁴⁶

Den kulturella internationalisten menar att museum lyfter föremålet och förvandlar det till ett arv, någonting som är värdefullt nog att bevaras för eftervärlden. Genom att ta sig an föremålet placeras det in i en intellektuell struktur där det blir meningsfullt och intressant för en större grupp människor; allmänheten. Ett museum bör ha målet att skydda hela världens arv.⁴⁷ Anhängare menar att den globala beundran för forntida kulturer inte hade varit lika djupt etablerad idag om det inte vore för de stora museernas

---

⁴³ Bring (2014) sid. 76.

⁴⁴ Lewis (2006) sid. 379.

⁴⁵ Bring (2014) sid. 81.

⁴⁶ Fitz Gibbon (2006) sid. 118.

⁴⁷ Stamatoudi (2011) sid. 27.

samlingar.⁴⁸ En grekisk skulptur kommer att förbli grekisk och hedra den grekiska kulturen oavsett i vilket land den ställs ut.⁴⁹

Förespråkare för de universella museerna fruktar att konsekvensen av en enskild repatriering skulle föranleda en snöbollseffekt, med de traditionella museernas strukturs upphörande som effekt.⁵⁰ För att en restitution ska vara möjlig krävs av de universella museerna att föremålet införskaffades illegalt. Legaliteten ska då bygga på tidpunkten för föremålets bortförande.⁵¹

En stat som kräver restitution grundar ofta detta krav på att föremålet i sig är centralt för nationens identitet och att den på grund av sitt ursprung också måste betraktas som en del av nationen. Konsthistorikern Cuno anser att dagens medborgare mycket sällan har någon starkare koppling till kulturen där föremålet skapades än vad övriga av världens medborgare har. Som exempel lyfter han Egypten, där dagens egypter varken talar samma språk, äter samma mat eller klär sig som de gamla egypterna gjorde. Inte heller tillber de samma religion eller samma lagar. Den gemensamma nämnaren är de facto att de lever på samma geografiska yta. Cuno argumenterar för att antikviteter inte kan ägas, att det är allas vårt gemensamma arv och att fokus därför bör läggas på arbetet för bevarandet av detta. Inom vilket lands gränser ett föremål är funnet beror endast på slumpen och därför saknas ett naturligt och beständigt samband mellan föremålet och dagens moderna stater.⁵²

4.2.2 Skydds- och bevarandeaspekten

Ett vanligt synsätt gällande omhändertagna föremål är att de aldrig skulle ha bevarats på sin ursprungsplats om de inte hade tagits om hand av utomstående. Detta argument fick ett tydligt uttryck i fallet Lakota där

---

⁴⁸ Lewis (2006) sid. 379.

⁴⁹ Forrest (2010) sid. 158.

⁵⁰ Bring (2014) sid. 76.

⁵¹ Forrest (2010) sid. 165.

⁵² Cuno (2008) sid 9-20.

kritikern Feest menade att de nordamerikanska indianerna inte hade någon tradition att preservera och bevara föremål, utan att utslitna föremål istället byttes ut mot nya. De föremål som begärdes tillbaka och som kändanden hävdade var heliga skulle de facto aldrig betraktas som så av den klagandes förfäder. Trots kritiken kom föremålen att lämnas tillbaka till indianstammen.⁵³

Museernas roll kan inte bortses från. Världen över har de samlat kulturföremål som kanske annars hade försvunnit eller förstörts. De har lagt ner tid och arbete på preservering och skötsel, på forskning och utbildning samtidigt som de har gett tillgång till detta under en tid då resandet var få förunnat.⁵⁴ Detta mänsklighetens gemensamma kulturarv bör representeras av de universella museer som är utrustade för att skydda och bevara det för allmänheten.⁵⁵

4.3 Mänskliga kvarlevor

Krav på restitution av mänskliga kvarlevor har visat sig fullföljas lättare än krav rörande restitution av kulturella föremål.⁵⁶ En etisk kod tycks växa fram bland museer, forskningsinstitutioner och regeringar med grundsynen att restitutionskrav på mänskliga kvarlevor ska bejakas. Frågan om restitution av mänskliga kvarlevor behandlas annorlunda från kulturföremål då de i allmänhet inte betraktas som kulturföremål. När krav om repatriering uppkommer sker detta i allmänhet med önskan att begrava kvarlevorna, inte att ställa ut dem eller för vidare forskning. I respekt för det mänskliga livet, den avlidna och traditioner är frågan inte lika infekterad som en begäran om restitution av kulturföremål.

---

⁵³ För mer information om fallet, se O'Neill (2006) sid. 109.

⁵⁴ Stamatoudi (2011) sid. 20.

⁵⁵ Vrdoljak (2006) sid. 210.

⁵⁶ Bring (2014) sid. 173.

Alltfler normer växer fram rörande återbördande av mänskliga kvarlevor. Huvudregeln är att krav från ett urfolk om repatriering ska tillmötesgå oavsett om kravet riktats mot hemstaten eller en annan stat och uttrycks som norm i FN:s urfolksdeklaration. Denna är inte folkrättsligt bindande men staternas praxis påvisar en moralisk övertygelse som håller på att utvecklas till *opinio juris*.⁵⁷

2005 gav Sveriges regering vissa statliga museum och universitet i uppgift att inventera sina föremålssamlingar i syfte att hitta mänskliga kvarlevor från ursprungsbefolkningar. Det anfördes att respektive myndighet bedömer i vilka fall mänskliga kvarlevor ska repatrieras eller ej. Överlåtelse som sker utom landet eller utan vederlag ska dock alltid prövas av regeringen.⁵⁸

---

⁵⁷ Bring (2014) sid. 181-185.

⁵⁸ Regeringsbeslut U2005/3451/Kr sid.1.

5 Rättsfall och tvister

För att öka förståelsen i restitutionsfrågan och de olika ståndpunkter som finns redogörs i följande kapitel ett antal relevanta rättsfall och tvister.

5.1 Venus från Kyrene

1913 fann italiensk militär positionerad i Libyen en marmorstaty från 300-talet. Statyn kom att kallas Venus från Kyrene och fördes till Rom där hon ställdes ut. På 1990-talet kom, från Libyen, de första kraven på restitution av föremål bortförda till andra länder. 2000 ingick Italien och Libyen ett avtal enligt vilket ett återlämnande av Venus från Kyrene skulle ske. Det italienska kulturministeriet utfärdade ett dekret om genomförandet av avtalet där återlämnandet auktoriserades.

Med målet att annullera dekretet drev en italiensk organisation drev frågan till domstol.⁵⁹ De ansåg att skulpturen var en del av det italienska kulturarvet och att den nationella lagstiftningen förhindrade försäljning av denna.

Fallet aktualiserade flera juridiska frågor, bland annat restitutionsbeslutets legitimitet mot bakgrund av nationella regler vilka förbjöd försäljning av föremål tillhörande det italienska kulturarvet och den italienska statens ansvar för statyns förflyttning under den koloniala ockupationen av Libyen.⁶⁰

---

⁵⁹ Bring (2014) sid. 84-86.

⁶⁰ Chechi, Alessandro, Bandle, Anne Laure, Renold, Marc-André “Case Venus of Cyrene – Italy and Libya” Platform ArThemis (<http://unige.ch/art-adr>), Art-Law Centre, University of Geneva sid. 3-5.

Italiens högsta instans slog fast att principen om staters självbestämmande⁶¹ inkluderar den kulturella identiteten och kulturarv med koppling till det specifika territoriet. Följaktligen ska restitution av kulturföremål möjliggöras genom sitt kulturella band i de fall där de har riskerats på grund av krig våldshandlingar härrörande ur kolonial dominans.⁶² En rättsstridig handling, som en olaglig ockupation, medför förpliktelser om gottgörelse så att situationen återställs till den rådande före den illegala handlingen aktualiserats.⁶³ Fyndplatsen var inte del av den italienska överhögheten, och statyn ansågs därför aldrig blivit del av det italienska kulturarvet.

Rätten fastslog att dekretet, med form av en internationellt bindande förpliktelse, var överordnad eventuell motsägande nationell rätt.⁶⁴ Italien kunde därmed sända tillbaka Venus från Kyrene till Libyen.

Sammanfattning

Käranden argumenterade för att skulpturen var del av det italienska kulturarvet och att nationell lagstiftning förhindrade försäljning av denna. Domstolen slog fast att intresset för restitution på grund av en rättsstridig handling väger tyngre samt att dekretet var giltigt då internationell rätt är suverän i förhållande till nationell lagstiftning. En staty som bortförts från ett område vilket inte varit under italiensk överhöghet kan inte anses vara del av det italienska kulturarvet.

5.2 Preah Vihear

Preah Vihear uppfördes på en klippavsats under 900-talet av kambodjanska kungar för att verka som ett hinduiskt tempel. Under tiden för byggnationen sträckte sig det kambodjanska riket långt in i det nuvarande Thailand. I modern tid har gränserna flyttats och numera ligger templet exakt på

---

⁶¹Art 2.4 FN-stadgan.

⁶²Chechi, Bandle och Renold sid. 5.

⁶³Bring (2014) sid. 84-86.

⁶⁴Chechi, Bandle och Renold sid. 5.

gränsen mellan de båda länderna. Under en lång tid var den enda åtkomsten till klippan möjlig från thailändskt territorium. När Kambodja blev självständigt 1953 tog Thailand området kring templet i besittning och ett antal statyer och andra kulturföremål fördes bort.⁶⁵

En tvist om gränstemplet uppstod och prövades i Haagdomstolen 1962. Med röstsiffrorna nio mot tre fann domstolen att templet och dess region tillhörde Kambodja och att Thailand var under skyldighet att dra tillbaka militär, polis eller andra vakter utstationerade vid templet. I frågan om restitution fann domstolen med sju röster mot fem att Thailand skulle återlämna föremålen. Domstolen fann att inga konkreta bevis visade att objekt rent faktiskt förts bort av Thailand, men att Thailand inte heller förnekade påståendet. Därför föll domen till Kambodjas fördel, trots att det saknades möjlighet att relatera till särskilda objekt.⁶⁶

Sammanfattning

ICJ fann att templet tillhörde Kambodja och restitution av föremålen skulle ske. Röstsiffrorna visar att frågan om restitution var svårare, kanske för att det saknades bevis på att föremål faktiskt förts bort.

5.3 Tasmanian Aboriginal Centre vs Natural History Museum

Tasmanian Aboriginal Centre (TAC) har sedan 1980-talet framfört flertalet krav på restitution till Natural History Museum (NHM). Kraven rörde mänskliga kvarlevor från 17 tasmanska aboriginer vilka var antingen köpta av, eller donerade till museet. NHM vägrade att tillgodose TAC:s krav.⁶⁷

---

⁶⁵ Bring (2014) sid. 157-158.

⁶⁶Case concerning the temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) sid. 34-35.

⁶⁷Bandle, Anne Laure, Chechi, Alessandro, Renold, Marc-André, "Case 17 Tasmanian Human Remains – Tasmanian Aboriginal Centre and Natural History Museum London," Platform ArThemis (<http://unige.ch/art-adr>), Art-Law Centre - University of Geneva sid. 2.

Det kom att bli en fråga om vetenskap mot tradition. Kvarlevorna skulle troligen kremeras i samband med återkomsten till Tasmanien, något som vetenskapsmännen motsatte sig då de ville möjliggöra fortsatta studier på skeletten. Museet var fast beslutet att utföra DNA-analyser med argumentationen att kvarlevorna ”utgör en befolkningsgrupp från en tid då Tasmanien isolerades från resten av världen och de vetenskapliga uppgifter som samlats in från dem skulle kunna göra det möjligt för framtida generationer att förstå mer om hur deras förfäder levde, var de kom ifrån och i slutändan framvisa ett fascinerande kapitel i historien om vad det innebär att vara människa ”. ⁶⁸

2006 beslutade NHM:s styrelse återlämna kvarlevorna under förutsättning att de fick behålla kvarlevorna under ett år för vidare studier.⁶⁹ Studierna skulle innefatta bland annat DNA-tester, kemiska analyser och röntgen. TAC hävdade att studierna stred mot aboriginsk sedvänja och vände sig till domstolen för ett föreläggande.

Rätten förbjöd alla operativa undersökningsmetoder men tillät metoder utan ingrepp, så som röntgen och fotografering. Vidare föreslog de medling och 2007 förlikades parterna som tillsammans bestämde omfattningen av de tillåtna ingrepp som skulle utföras innan restitutionen. I överenskommelsen ingick att vissa kvarlevor istället för att begravas skulle bevaras i Tasmanien under gemensam kontroll i avvaktan på vidare diskussioner. ⁷⁰

Sammanfattning

De motstridande intressena var de att återlämna kvarlevorna till Tasmanien respektive de att nyttiggöra de ovärderliga och unika resurser för vetenskaplig forskning. Genom medling möttes parterna halvvägs, med beslut att forskning skulle ske under en period av ett år innan kvarlevorna återlämnades.

---

⁶⁸ Museum returns aboriginal remains, BBC News 2006-11-17

⁶⁹ http://www.nhm.ac.uk/about-us/press-office/press-releases/2007/press_release_10853.html

⁷⁰ Bandle, Chechi, och Renold sid 3-5.

5.4 Toi moko i Rouen

Det nyazeeländska nationalmuseet Te Papa har sedan 2003 framställt krav om repatriering av så kallade Toi moko utspridda runtom i världen.⁷¹ 2007 fattade Naturhistoriska museet i Rouen, Frankrike, beslut att återlämna ett tatuerat huvud av en maorikrigare. Museet meddelade att de ville göra slut på en föråldrad praxis. Det franska kulturministeriet avbröt repatrieringen då den nationella lagstiftningen *Code du Patrimoine*⁷² stadgar att all egendom tillhörande franska museers samlingar utgör allmän egendom och därför inte får säljas eller på annat sätt överföras till en annan part.⁷³

Saken kom att prövas i domstol för ett slutligt avgörande. Den administrativa tribunalen meddelade att ett återlämnande inte var förenlighet med fransk lag. Restitution av skallen skulle innebära en förlust för det franska kulturarvet.⁷⁴ Toi moko skulle inte betraktas som en mänsklig kvarleva utan som ett kulturellt föremål.⁷⁵ Fallet var därmed avgjort, men frågan hade väckt uppmärksamhet.

Saken fördes vidare till senaten genom en motion som förespråkade en lagändring. Lagförslaget innehöll endast en artikel:

Vid ikraftträdandet av denna lag skall maoriska huvuden som innehas av franska museer upphöra att vara del av deras samlingar.

I förarbetena står bland annat att förekomsten av Toi moko på museer i västvärlden ”påminner oss om kolonialismens värsta stunder”.

---

⁷¹<http://www.tepapa.govt.nz/AboutUs/Repatriation/toimoko/repatriation/Pages/HowmanyToimokohavealreadybeenrepatriatedfromoverseas.aspx>

⁷² Ungefär ”lag om kulturarv”.

⁷³<http://www.tepapa.govt.nz/AboutUs/Repatriation/france/Pages/OrganisingrepatriationfromFrance.aspx>

⁷⁴ Bring (2014) sid. 182-183.

⁷⁵<http://www.tepapa.govt.nz/AboutUs/Repatriation/france/Pages/OrganisingrepatriationfromFrance.aspx>

Lagen antogs slutgiltigt 2010 och 16 skallar återlämnades därefter till Nya Zeeland. Lagen blev startskottet på en omfattande repatriering av Toi moko från museer och universitet runtom i Europa, bland annat med återlämnandet av kranier från Lunds universitet 2011.⁷⁶

Sammanfattning

Domstolen fann att skallen var ett kulturellt föremål och en del av det franska kulturarvet. På grund av detta var repatriering inte möjlig. Senare ändrades lagen och skallen återlämnades.

5.5 Bonnichsen vs United States

1996 hittades, i USA, ett 9000 år gammalt skelett. Det var ett av de mest kompletta tidiga holocena mänskliga skelett som någonsin hittats på det västra halvklotet och upptäckten uppmärksammades stort av media. Under förberedelserna för ytterligare forskning av skelettet opponerade sig fem lokala indianstammar. Av religiösa skäl ville de förhindra förflyttningen och ytterligare undersökning, och bad att skelettet skulle begravas. Beslut fattades att bifalla begäran och repatriera skelettet.

Flertalet forskare, däribland Robson Bonnichsen, såg beslutet och inledde en juridisk process. Bonnichsen yrkade att en detaljerad vetenskaplig studie behövde göras för att säkerställa skelettets ursprung innan repatriering överhuvudtaget kunde ske. Ingen hade lyckats påvisa ett samband mellan kvarlevorna och indianstammarna och fyndet var av nationell såväl som internationell signifikans och studier på detta kunde förklara den amerikanska mänsklighetens ursprung. Domstolen konstaterade att kvarlevorna saknade en etablerad, linjär relation till de aktuella stammarna och att käranden därför skulle ges möjlighet att undersöka kvarlevorna.

---

⁷⁶ Bring (2014) sid. 182-183.

Beslutet överklagades till högre instans där domen fastställdes. Skelettet skulle förbli föremål för forskning.⁷⁷

Sammanfattning

Den rättsliga frågan handlade om bäst rätt till kvarlevorna där vetenskap och etik var varandras motpoler. Då inget samband kunde påvisas mellan kvarlevorna och indianstammarna ansåg domstolen att fortsatt forskning var legitim. Det handlade därmed inte om en människas rätt att begravas utan om de efterkommande generationernas rättigheter.

5.6 Mataatua

Under 1870-talet byggdes ett traditionellt möteshus, Mataatua, av en maoristam i Nya Zeeland.⁷⁸ Huset kom att uppmärksammas av den brittiska kronan som ville sända det till en utställning i Australien om livet i det brittiska imperiet. Det är oklart om huset skänktes eller om det rörde ett lån. Oavsett vilket hade stammen ingen möjlighet att motsätta sig regeringen och huset skeppades därför till grannlandet för att därefter ställas ut i England.⁷⁹ För maorierna representerade förlusten en förminskning av deras identitet, spiritualitet, politiska makt och sociala sammanhållning.⁸⁰ Efter flertalet resor återkom huset till Nya Zeeland 1925, men då till ett museum på Sydön, långt från den platsen där huset byggdes. 1983 begärde stammen restitution av Mataatua. Grunden var att förflyttningen 1879 hade skett utan giltigt samtycke.

Tvisten prövades i Waitangitribunalen vars uppgift är att bedöma maoriska krav på restitution och kompensation.⁸¹ Innan tribunalen hunnit lämna sin

---

⁷⁷ Bandle, Anne Laure, Wallace, Andrea, Renold, Marc-André
"Case Kennewick Man - Bonnichsen v. United States," Platform ArThemis
(<http://unige.ch/art-adr>), Art-Law Centre, University of Geneva sid. 2-6.

⁷⁸ Bring (2014) sid. 176-178.

⁷⁹ The Ngati Awa Raupatu Report sid. 100.

⁸⁰ Gosden (1999) sid.187-188.

⁸¹ Bring (2014) sid. 176-178.

slutrapport nådde den brittiska kronan, Otago Museum och kändanden en överenskommelse. Mataatua skulle återlämnas.⁸²

Sammanfattning

Innan tvisten avgjordes i tribunalen nåddes en överenskommelse mellan parterna. I denna avsåg kronan och museet sig äganderätten till byggnaden som återlämnades till stammen.

5.7 Levin Dombrowskys skalle

När Dombrowsky avled 1879 tillvaratogs hans kranium av anatomiska institutionen i Lund efter att det hade kokats rent.⁸³ Hans kropp användes i anatomiundervisningen.⁸⁴

2003 visades skallen upp offentligt i samband med en utställning på Kulturen. Utställningen hade syftet att visa på den rasbiologiska forskning som skedde i Sverige och Europa under 1900-talet och snart ställde den judiska församlingen krav på att få begrava skallen. Kravet uppmärksammades av såväl lokal som internationell media, och som störst var intresset i USA.⁸⁵

Universitetet fann att tre förutsättningar skulle uppfyllas för att möjliggöra en repatriering; (i) det är styrkt att motivet för att omhänderta kvarlevorna är välgrundat (ii) det är klarlagt att den som framställer kravet har legitimitet att omhänderta kvarlevorna och (iii) det är styrkt att mottagaren vårdar kvarlevorna på ett värdigt sätt. Lunds universitets rektor beslutade att överlämna kvarlevorna till församlingen då förutsättningarna var uppfyllda.

---

⁸² Memorandum Concerning Mataatua Wharenui sid. 1-2.

⁸³ Nordström (2007) sid. 47.

⁸⁴ Orrenius och Fagerström Sydsvenskan 2014-05-09.

⁸⁵ Nordström (2007) sid. 47-48.

Beslutet följdes av en JO-anmälan och anmälarna menade att rektorn hade förfogat över statlig egendom samt att han var obehörig att fatta beslut i frågan, då endast regeringen var kompetent att ta ställning i frågan.⁸⁶ Universitetet hävdade att kvarlevor av namngivna personer inte kan betraktas som statlig egendom eftersom det är stötande ur allmänmänsklig synpunkt samt att restitution av kvarlevor av namngivna personer ska ske av moraliska, kulturella och religiösa aspekter.

JO fann att kraniet, trots att det härrörde från en identifierad människa, på grund av den långa tid som förflutit var lös egendom och en del av museets samling. Därmed tillhörde egendomen staten. Rektorn saknade formella förutsättningar att fatta beslut om repatrieringen och frågan skulle prövats av regeringen.⁸⁷

Sammanfattning

Utefter tre kriterier avgjordes frågan om repatriering var genomförbar. Motivet för repatriering ska vara välgrundat, den som ställer kravet har legitimitet och kommer vårda kvarlevorna på ett värdigt sätt. Kriterierna ansågs uppfyllda och överlämning skedde. Rektorn bedömdes senare obehörig att fatta beslut i denna typ av frågor.

---

⁸⁶ JO-beslut från 2007-02-12, dnr 2955-2005 sid 1.

⁸⁷ Ibid. sid 2-6.

6 Analys

Vilka argument finns för respektive emot repatriering? Vilket intresse väger tyngst enligt nuvarande praxis?

Objekt har skonats från våld och förstörelse genom olika museums vård, men vid tidpunkten för bortforslandet kunde importstaten mycket sällan veta om potentiella faror som hotade objektets existens. Hur ursprungsstaterna hade agerat för att skydda föremålen vid en eventuell fara kan vi inte veta någonting om, och bör inte heller vara en fråga öppen för spekulation. Oavsett om den annalkande faran var förutsebar eller ej så har ursprungsländerna idag samma intresse och möjlighet som de traditionella museiländerna att vårda och ställa ut föremålen. Att enbart ett eventuellt skydd ska förhindra repatriering är inget hållbart argument.

Det universella museet är en kunskapskälla som vill förmedla en historia till en stor målgrupp – allmänheten. Genom att samla all världens kultur på en plats ökar man chansen att sprida denna kunskap då besökaren endast behöver resa till en plats för att bredda sitt vetande. Ur en utilitaristisk synvinkel ter det sig bättre att ett föremål befinner sig på den plats där den når största möjliga publik och där den kan maximera nyttan för allmänheten. Ursprungsbefolkningens nytta blir troligtvis mindre, särskilt i hänseende till de tillfällen då föremålet begravs efter repatriering. Genom att placera universella museer i stora, kosmopolitiska städer exponeras samlingarna för största möjliga publik vilket genererar uppmärksamhet för all världens kulturer. Idén är vid första anblick mycket god, men den kan ge upphov till många problem.

Cuno argumenterar för att all kultur är gemensam och global, och att världens befolkning har lika stor koppling till denna. Det är en tanke som mänskligheten bör bära med sig, men i ett mindre perspektiv är det trots allt en nation som bättre relaterar till egendomen – ursprungsnationen. Trots

stora förändringar i kulturen och landet har föremålet ursprung i en civilisation skapad och formad av folk och dess tankegång. Genom interaktion med kulturarvet berikas och stimuleras känslan av nationalstolthet. Egendomen är en relik som representerar dåtiden och berättar nationens historia. När ett föremål förflyttas till ett museum riskerar det att förlora sina religiösa, etnografiska och antropologiska egenskaper och det kommer enbart att betraktas som konst. När det visas upp på en plats vilken inte är dess ursprungsplats kommer dessutom avsaknaden av samband med traditioner, religion, språk och liknande leda till en sterilare upplevelsemiljö. Ur bildningssynpunkt kan detta försvåra förståelseprocessen.

Många gånger förefaller det att museum gömmer sig bakom idén om den kulturella internationalismen. Cuno beskriver repatriering och den kulturella internationalismen som två motsättningsfulla sidor som inte kan verka jämsides varandra. Detta är en långdragen slutsats. Ett återförande av kulturellt viktiga föremål, till exempelvis före detta kolonier där förtryck har varit en av de starkaste krafterna kan, som nämnt, bidra till en ökad stolthet och självkänsla hos ursprungsbefolkningen. För ett folk som länge blivit förtryckt kan det tänkas svårt att försonas med exempelvis en före detta kolonialmakt som besitter och visar upp folkets kulturella arv. Ett folks intresse måste med hänsyn till detta anses viktigare än ett museums intresse att visa upp ett föremål. Då museer i fråga om viktiga kulturföremål istället kan ställa ut fullgoda kopior borde inte repatrieringsfrågor föranleda problem. Istället skapas en situation som samtliga parter vinner på.

Det universella museets uppfattning är att föremål endast ska repatrieras i fall då det införskaffades illegalt – vid tidpunkten för bortförandet. Detta kräver att ursprungslandet redan tidigt hade en mycket utvecklad lagstiftning. Som tidigare nämnts är många av ursprungsländerna före detta kolonier eller länder utsatta för politisk instabilitet. Det är då mycket svårt att kräva att dessa länder vid dessa tidpunkter skulle ha en så pass omfattande legislatur. Bortförande av kulturföremål har under en lång tid

ansetts vara oetiskt, detta borde vara incitament nog att överlämna föremålen för restitution. En repatriering hindrar inte idén om den kulturella internationalismen. Tanken om mänsklighetens gemensamma kulturarv är storsint, men det ter sig som att många av de större museerna gömmer sig bakom tanken för att skydda sig själva snarare än för att anamma den. Precis som kritiker har uttryckt ger de istället uttryck för en eurocentrisk inställning. Att många av de största samlingarna finns i anrika, europeiska museer är ingen slump.

Det ska inte förringas att även ekonomiintresset är av stor vikt i frågan. Att ursprungsstaten ska få skörda de vinster föremålet skapar torde inte vara en kontroversiell fråga. På samma vis som att länder lockar turister genom sin natur och sevärdheter bör också nationer få dra ekonomisk nytta av sin kultur.

I tvisten om Preah Vihear är en studie av voteringen intressant. En klar majoritet förkunnade att templet var kambodjansk egendom, men i fråga om restitution var svaret föremål för mer osäkerhet. Kanske hade det ursprung i det faktum att det var oklart ifall, och hur mycket, föremål Thailand hade fört bort från templet. Thailand, som varken förnekade eller bekräftade anklagelserna, ålades slutligen att restituera de eventuella föremål som förts bort. Det kan förefalla som en vag dom, lätt att förbise genom påståendet att inget förts bort, men också försvarbar då inga konkreta föremål till domstolen framlagts som stulna.

Baserat på de fall som har studerats kan slutsatsen dras att rätten till repatriering väger tyngre än intresset för museer att visa upp föremål för omvärlden. Genom lagstiftning om repatriering av Toi moko ledde Frankrike vägen för övriga västländer. En tydlig markering från en nation tycks vara tillräckligt för en generell normförändring hos ett stort antal länder.

Även de internationella konventioner som finns gällande äganderätt avseende kulturegendom signalerar att repatriering av föremål är viktigt för den kulturella identiteten i ursprungslandet. Konventionstexterna kan emellertid skapa problem. UNIDROIT-konventionens uppsatta tidsbegränsning på 50-75 år kan föranleda svårigheter för ursprungsländerna. Är det okänt var föremålet förvaras eller om nationen på grund av politisk instabilitet inte vid tillfället lägger vikt vid frågor rörande äganderätt avseende kulturegendom finns i praktiken inga möjligheter att väcka krav på restitution. När tidsfristen löpt ut återstår inga möjligheter att återfå den kulturella egendomen. UNESCO-konventionens krav på rimlig ersättning för repatriering av kulturföremål kan leda till att fattiga länder inte har möjlighet att betala för att återfå sin egendom. Att alls betala för att få sin egendom åter kan anses tvivelaktigt. Vidare ska ICOM:s etiska regler visa vägen för sina medlemmar, men innehåller så vaga regler att de kan tolkas till stöd för respektive ståndpunkt i restitutionsfrågan.

Finns det skillnader i restitutionsbedömningen mellan kulturföremål och mänskliga kvarlevor?

I fallet med Toi Moko valde domstolen att betrakta skallen som ett kulturellt föremål. I Sverige menade JO att Dombrowskys skalle är lös egendom. Trots dessa försök att avhumanisera mänskliga kvarlevor finns en skillnad mellan kulturföremål och mänskliga kvarlevor.

Det franska lagförslaget demonstrerar hur moral alltmer prioriteras framför västvärldens samlingsintresse. Museer såväl som universitet runtom Europa kom att följa den franska senatens beslut genom att sända tillbaka skallar ur sina egna samlingar. Fallet visar tydliga framsteg från det tidigare Tasmanian Aboriginal Centre vs Natural History Museum. De franska skallarna skulle lämnas tillbaka oavsett vad som skulle ske med dem i ursprungslandet. Frankrike valde att lita på att maorierna själva hade bäst insikt i hanteringen av sina förfäder. I fallet mellan TAC och NHM ville museet ha fortsatt kontroll över kvarlevorna och ville inte överlämna dem

fullständigt till tasmanska traditioner. Under dessa få år tycks följaktligen en förändring ha skett i inställning till ursprungsbefolkning och dess seder. Rättsvärlden tycks allt mer förlita sig på att dessa grupper är bättre lämpade att respektera och tillgodose de krav som ställs i behandlingen av kvarlevorna än vad ett museum på en annan kontinent någonsin kan bli.

I *Bonnichsen vs. United States* är vetenskap och etik de motstridande intressena. Att kvarlevorna lämnades åt forskningen på basis av avsaknad av ett samband till indianstammarna belyser ett angeläget betraktelsesätt. Det är intressant att det är de efterkommande generationernas rätt till begravning av sina förfäder som är relevant – inte den avlidnes rätt att vila i frid. Urfolksdeklarationen skyddar ursprungsbefolkningar, men då det inte kunde visas vilket folk skelettet härstammar från tillämpades den inte.

Återlämnandet av mänskliga kvarlevor är ännu ett föremål för debatt, men det är uppenbart en repatrieringsfråga som inte anses vara lika kontroversiell som den om kulturföremål. En grund lades i samband med FN:s urfolksdeklaration, och trots att den inte alltid tillämpas som så bör, vittnar mycket om att *opinio juris* utvecklas i frågan. Det måste således anses uppenbart att en skillnad mellan restitution av föremål och mänskliga kvarlevor föreligger.

Käll- och litteraturförteckning

Konventioner, deklARATIONER och etiska regler

FN-stadgan

FN:s urfolksdeklaration

ICOM:s etiska regler

1970 års UNESCO-konvention om förbud mot och förhindrande av olovlig import, export och överförande av äganderätt avseende kulturegendom

1995 års UNIDROIT-konvention om kulturföremål som stulits eller förts ut olagligt

Rapporter

UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects:
Explanatory Report Cultural Property : Explanatory report

The Ngati Awa Raupatu Report

Tryckta källor

Förslag till Europaparlamentets och rådets direktiv om återlämnande av kulturföremål som olagligen försts bort från en medlemsstats territorium (omarbetning) 2013:311

JO-beslut från 2007-02-12, dnr 2955-2005

Memorandum Concerning Mataatua Whareniui

Regeringsbeslut från 2005-03-23, nr U2005/3451/Kr.

Litteratur

Bring, Ove (2014) Parthenon-syndromet, Kampen om kulturskatterna. Ännu inte tryckt. Utkommer under hösten 2014 på Atlantis Förlag. (Cit: ”Bring (2014)”)

Regner, Elisabet och Franzén, Mari-Louise (2009) Collecting and re-Collecting Troublesome Objects of Identity. I: War-Booty: a common European cultural heritage (red.: Sofia Nestor) Lidköping: Strokirk-Landströms AB. (Cit: “Regner och Franzén (2009)”)
ISBN 978-91-87594-33-5

Cuno, James (2008) Who Owns Antiquity? Museums and the battle over our ancient heritage. Princeton: Princeton University Press. (Cit: “Cuno (2008)”)
ISBN 978-0-691-13712-4

Fitz Gibbon, Kate (2006) The Elgin Marbles: A summary. I: Who Owns the Past? Cultural Policy, Cultural Property, and the Law (red. Fitz Gibbon, Kate). Dexter: Rutgers University Press. (Cit: “Fitz Gibbon (2006)”)
ISBN: 978-0-8135-3687-3

Forrest, Craig (2010) International Law and the Protection of Cultural Heritage. Oxfordshire: Routledge. (Cit: “Forrest (2010)”)
ISBN: 978-0-4154-6781-0

Gosden, Chris (1999) Anthropology and Archaeology: A Changing Relationship. London: Routledge. (Cit: “Gosden (1999)”)
ISBN 0-415-16249-1

Lewis, Geoffrey (2006) The "Universal Museum": A Case of Special Pleading? I: Art and Cultural Heritage: law, policy and practice (red.: Hoffman, Barbara T.). New York: Cambridge University Press (Cit: "Lewis (2006)")

ISBN 978-0-521-85764-2

Nordström, Nina (2007) De odödliga: förhistoriska individer i vetenskap och media. Lund: Nordic Academic Press. (Cit: "Nordström (2007)")

ISBN 978-91-89116-86-3

O'Neill, Mark (2006) Repatriation and its Discontents: the Glasgow Experience. I: Who Owns Objects? The Ethics and Politics of Collecting Cultural Artefacts (red. Eleanor Robson, Luke Treadwell och Chris Gosden). Oxford: Oxbow Books (Cit: "O'Neill (2006)")

ISBN 1-84217-233-6

Solomon, Maui (2006) Protecting Maori Heritage in New Zealand. I: Art and Cultural Heritage: law, policy and practice (red.: Barbara T. Hoffman). New York: Cambridge University Press (Cit: "Solomon (2006)")

ISBN 978-0-521-85764-2

Stamatoudi, Irini A (2011) Cultural Property Law and Restitution. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited (Cit: "Stamatoudi (2011)")

ISBN 978 1 84844 661 8

Vassallo, Stefano (2007) Antiquities without Provenance. I: The Acquisition and Exhibition of Classical Antiquities: professional, legal and ethical perspectives (red.: Robin F. Rhodes). Notre Dame: University of Notre Dame Press (Cit: "Vassallo (2007)")

ISBN 978-0-268-04027-7

Vrdoljak, Ana Filipa (2006) International Law, Museums and the Return of Cultural Objects. Cambridge: Cambridge University Press (Cit: "Vrdoljak (2006)")

ISBN 978-0-521-84142-9

Artiklar

Museum returns aboriginal remains, BBC News 2006-11-17 (2014-05-07)

<http://bbc.com/news/>

Orrenius, N och Fagerström, E, Forskarna sparade skallen som en trofé,

Sydsvenskan 2010-08-31 (2014-05-09) <http://www.sydsvenskan.se>

Elektroniska källor

Bandle, Anne Laure, Chechi, Alessandro, Renold, Marc-André, "Case 17 Tasmanian Human Remains – Tasmanian Aboriginal Centre and Natural History Museum London," Platform ArThemis (<http://unige.ch/art-adr>), Art-Law Centre - University of Geneva. Hämtad 2014-05-06

Bandle, Anne Laure, Wallace, Andrea, Renold, Marc-André
"Case Kennewick Man - Bonnicksen v. United States," Platform ArThemis (<http://unige.ch/art-adr>), Art-Law Centre, University of Geneva. Hämtad 2014-05-09

Chechi, Alessandro, Bandle, Anne Laure, Renold, Marc-André "Case Venus of Cyrene – Italy and Libya" Platform ArThemis (<http://unige.ch/art-adr>), Art-Law Centre, University of Geneva. Hämtad 2014-05-08

http://www.nhm.ac.uk/about-us/press-office/press-releases/2007/press_release_10853.html hämtad 2014-05-07

<http://www.tepapa.govt.nz/AboutUs/Repatriation/france/Pages/OrganisingrepatriationfromFrance.aspx> hämtad 2014-05-02

<http://www.tepapa.govt.nz/AboutUs/Repatriation/toimoko/repatriation/Pages/HowmanyToimokohavealreadybeenrepatriatedfromoverseas.aspx> hämtad

2014-05-02

Rättsfallsförteckning

International Court of Justice

Case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand),

Merits, Judgment of 15 June 1962: I.C.J. Reports 1962